

İD: 0009000802063431

Elmir Sərdar oğlu QULU-ZADƏ
Heydər Əliyev Beynəlxalq Aeroportunun
direktorunun müavini, Milli Aviasiya Akademiyasının
“Menecment” kafedrasının müəllimi,
Milli Aviasiya Akademiyasının dissertantı
10.30546/4.71.2023.42

HAVA LİMANININ GƏLİR MƏNBƏLƏRİ

Xülasə

Tədqiqatın məqsədi – bütün sektorlarda olduğu kimi, hava limanlarında pul vəsaitlərinin hərəkəti onun maliyyə vəziyyəti üçün vacibdir. Bu gün hava limanlarında fəaliyyət göstərən şirkətlər – dövlət subsidiyaları, kommersiya banklarının kreditləri, inkişaf bankları və istiqrazlar maliyyə mənbələridir. Bu baxımdan, hava limanı gəlirləri müəssisənin davamlılığı və yeni investisiya layihələri üçün mənbə olması baxımından son dərəcə əhəmiyyətlidir.

Tədqiqatın metodologiyası – hava limanları yerləşdiyi regionda, ölkədə və hətta yerləşdiyi şəhərdə yeni iş və fəaliyyət sahələri yarada bilər, həmçinin müxtəlif iqtisadi fəaliyyətləri oraya maqnit kimi cəlb edə bilər. Hava limanının yerləşdiyi əraziyə verdiyi ən böyük töhfə iqtisadi dəyər kimi bilinən məşğulluq, gəlir artımı və s. hesab oluna bilər. Bu baxımdan hava limanlarının iqtisadiyyata verdiyi ən mühüm töhfə onun yaratdığı məşğulluqdur. Məşğulluğun ən bariz forması isə hava limanının fəaliyyət zonasında yaradılan iş imkanlarıdır ki, araşdırılan problemə sistemli və kompleks yanaşma ilə bağlı metodlardan istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın tətbiqi əhəmiyyəti – alınmış nəticələrdən hava limanının iqtisadi artıma təsirinin tənzimlənməsi ilə aviasiyanın nəzəri və praktiki problemlərinin həll olunmasında istifadə edilə bilər.

Tədqiqatın orijinallığı və elmi yeniliyi – məqalədə bütün sektorlarda olduğu kimi, hava limanlarında da pul vəsaitlərinin hərəkətinin onun maliyyə vəziyyəti üçün vacibliyi ön plana çəkilmişdir. Burada bu gün hava limanlarında fəaliyyət göstərən şirkətlər – dövlət subsidiyaları, kommersiya banklarının kreditləri, inkişaf bankları və istiqrazlar maliyyə mənbələrindən bəhs olunur. Bu baxımdan, hava limanı gəlirləri müəssisənin davamlılığı və yeni investisiya layihələri üçün mənbə olması baxımından son dərəcə əhəmiyyətlidir.

Bazardakı fasiləsiz maliyyə yenilikləri, qiymətləndirmənin yeni metodikası, vergi qanunlarındakı proseslər və yeni metodik qiymətləndirmə, həm nəzəri, həm də təcrübə baxımından tez-tez dəyişilən xüsusiyyətlər tədqiqatın elmi yeniliyini əks etdirir.

Açar sözlər: *hava limanı, iqtisadi əlaqələr, aviasiya sənayesi, hava nəqliyyatı.*

Giriş

Aviasiyanın iqtisadi münasibətlər sahəsindəki inkişafı aviasiya müəssisələrinin normativ-hüquqi bazasının yenilənməsi, aviadaşıyıcıların kommersiya fəaliyyətinin idarə edilməsində yeni yanaşmaların aşkar edilməsi və köhnə yanaşmaların təkmilləşdirilməsi, hava nəqliyyatının genişlənməsi və yenilənməsi ilə ayrılmaz şəkildə bağlıdır. Əminliklə demək olar ki, Hava limanının infrastrukturunu, ən yeni radiotexnika vasitələrinin yaradılması və müasir təyyarələrin inkişafı bu gün müxtəlif təşkilati-hüquqi mülkiyyət formalarının əhəmiyyətli sayda təsərrüfat subyektlərinin cəmləşdiyi aviasiya sektorunun iqtisadi səmərəliliyinə və gəlirliliyinə nail olan yüksək texnologiyalı istehsalın seqmentidir. Aviasiya sənayesinin bütün universallığını və xüsusiyyətlərini nəzərə alaraq, sürətlə dəyişən xarici mühitdə müəssisənin çevik biznes modelini qurmağa qadir olan ixtisaslı menecment tərəfindən müəyyən edilir.

Hava limanının gəlirləri. Bütün sektorlarda olduğu kimi, hava limanlarında pul vəsaitlərinin hərəkəti onun maliyyə vəziyyəti üçün vacibdir. Bu gün hava limanlarında fəaliyyət göstərən şirkətlər – dövlət subsidiyaları, kommersiya banklarının kreditləri, inkişaf bankları və istiqrazlar

maliyyə mənbələridir. Bu baxımdan, hava limanı gəlirləri müəssisənin davamlılığı və yeni investisiya layihələri üçün mənbə olması baxımından son dərəcə əhəmiyyətlidir.

Bazardakı fasiləsiz maliyyə yenilikləri, qiymətləndirmənin yeni metodikası, vergi qanunlarındakı proseslər və yeni metodik qiymətləndirmə həm nəzəri, həm də təcrübə baxımından tez-tez dəyişilir.

İnvestisiyalar və pul aktivlərinin idarəedilməsilə əlaqədar qərarlar, bu istiqamətdə işlərin xüsusi metodları, müəssisənin iqtisadi aspektdə idarəedilməsi və fəaliyyət münasibətləri müasir dövrdə daima ön plandadır. Bütün sahələr özünəməxsus strateji mövqeyə malik olduğu kimi ... iqtisadiyyatının inkişaf istiqamətləri mövcuddur ki, bu da Qloballar (xərclərin minimallaşdırılması; innovasiyalar), Korporativlər (bağlı diversifikasiyanın strategiyası; kurs dəyişikliyinə və yenidən strukturlaşdırmanın strategiyası; beynəlxalq diversifikasiyanın strategiyası), Funksionallardır. (vertikal inteqrasiya; şirkətlərin strategiyaları; rəqabətin strategiyaları). “İnnovasiya prosesinin qeyd edilən mərhələlər üzrə uğurla həyata keçirilməsi üçün innovasiya infrastrukturunun formalaşdırılması və inkişafı vacib şərtədir. Funksional nöqtəy-nəzərdən innovasiya infrastrukturunun – elmi-tədqiqat, texniki-texnoloji, təşkilati-iqtisadi, informasiya, maliyyə və hüquqi xarakterə malik olmaqla müstəqil subyektlərin qarşılıqlı və tamamlayıcı fəaliyyət mexanizmlərinin məcmusu kimi dərk olunması dərin elmi əsaslara söykənir” [1. s.,136].

Dünya hava limanlarının əksəriyyəti dövlət tərəfindən idarə olunaraq, maliyyələşsə də, özəl kapital və investisiyanın cəlbi aerogertlərin inkişafının sürətləndirilməsinə zəmin yaradır.

Hava limanının gəlirləri – Aviasiya gəlirləri və qeyri-aviasiya gəlirləri kimi iki istiqamətdə təsnif edilə bilər: Aviasiya gəlirləri hava hərəkəti əməliyyatı gəlirləri (sərnişin gəlirləri, terminal xidmət gəlirləri) və qeyri-aviasiya gəlirləri (mağaza-satış gəlirləri, parkinq gəlirləri, avtomobil icarəsi, reklam). Müəyyən binaların icarəsi və “açıq ərazilər” kimi mənbələrdən əldə olunan gəlirlər hava limanları üçün vacibdir. Sərnişinlərin maraq və ehtiyaclarını, terminalın səmərəliliyini təmin etməklə yanaşı, yanacaq təchizatı, təyyarə daxili işə və yerdə xidmət kimi hava nəqliyyatı xidmətlərinin fəaliyyəti ilə bilavasitə bağlı olan güzəştlərdir. Hava limanlarının kommersionlaşdırılması ilə qeyri-aviasiya gəlirləri də mühüm gəlir mənbəyinə çevrilmiş və hava limanları bu gəlirləri artırmaq üçün ticarət fəaliyyətlərini artırmağa və fərqləndirməyə diqqət yetirmişdir. Bu baxımdan milli gəlirin formalaşması prosesi, mənbələri, onlara təsir edən amillərin öyrənilməsi və tənzimlənməsi iqtisadi nəzəriyyədə gəlirlərin bölgüsü probleminə yanaşmaları ümumiləşdirir. Gəlir nəzəriyyəsinin iqtisadi bölgüsünü aparan A.Smit 1767-1776-cı illərdə əsas tədqiqat predmeti olan xalqların sərvətinin gəlirləri, bu gəlirlərin mənbəyi və yolları, əmək bölgüsü, mübadilə dəyəri kimi kateqoriyaları əsas götürmüşdür. “Əslində, Smitdən əvvəlki iqtisadi düşüncənin, o cümlədən merkantilistlərin kommersion kapitalizminin “ucuz al, yüksək sat” prinsipi çərçivəsində “dəyər”ə qısaca nəzər saldığını söyləmək olar. Bunun səbəbi istehsalın təşkilinin hələ məhsuldar qüvvələrin inkişaf səviyyələrindən asılı olaraq istehsal prosesində izafi dəyərin üzə çıxarılması həddinə çatmamasıdır. Digər tərəfdən, iqtisad əxlaq fəlsəfəsinin bir alt qolu kimi tədris olunurdu və buna görə də iqtisadiyyat və ticarətin təhlili təbii hüquqa daxil edilirdi” [2, s. 75].

Zəruri şərtlərdən biri hesab olunan gəlir-müxtəlif təşkilati-hüquqi formada və sənayedə özünü təminat və özünəməliyyələşdirmə prinsiplərinə uyğun olaraq, müəssisənin sosial inkişafı üçün zəruri olan mənfəətin formalaşmasını təmin edir. XX əsrin iqtisadi fikir tarixində makroiqtisadi tədqiqat metodundan istifadə etməklə məşğulluğun və gəlir artımının “təsirli tələbatdan” asılılığını əsaslandıraraq, pul və büdcə siyasətinin təhlilini aparan və onların investisiya artımına təsirini əsaslandıran J.M. Keynsin nəzəriyyəsi milli gəlirin artmasını təmin etmək üçün çarpan nəzəriyyəsinin inkişafını və istehsalın genişləndirilməsinin iki üsulunu-həm investisiya artımı, həm də istehlak artımını əsas amil kimi irəli sürmüşdü. Milli gəlirin bölgüsü və cəmiyyətin sosial strukturunun optimallaşdırılması yönündə həyata keçirilən siyasətdə əsas diqqət əhalinin böhran vəziyyətindən çıxılması üçün təyinatlı tədbirlər həyata keçirmək yolu ilə gəlirlərin tarazlaşdırılması, bərabərləşdirilməsinə yönəldilir. Müəssisənin gəlirləri illərə görə artıb-azalma ilə müşayiət olunsada, o, ortaqlara hər il sabit miqdarda pay verməkdədir. Bu cür siyasət müəssisə səhmlərinin bazar

dəyərini də uzun müddət qoruyub saxlaya bilər. Xüsusilə qoyulan investisiyaları artırmaqla daha çox mənfəət əldə etmək istəyən müəssisələr bu siyasətin tətbiqinə xüsusi əhəmiyyət verirlər.

Hava limanlarında artan kommersiya gəlirləri. Hava limanlarında artan kommersiya gəlirlərinin əhəmiyyəti və səbəblərindən biri mühüm struktur və keyfiyyət dəyişiklikləridir. Hava limanlarının tikintisinə və yenidən qurulmasına qoyulan əsas və dövriyyə kapitalının müəyyən edilməsinin bir xüsusiyyəti onların RPM səviyyəsindən vurğulanmış asılılığıdır. Eyni zamanda, hava limanı komplekslərinin spazmodik investisiyası, yəni RPM-in bir səviyyəsindən digər səviyyəsinə keçid müşahidə olunur. Məsələn, yalnız yaz-yay dövründə fəaliyyət göstərən hava limanı onun tərkibinə müəyyən avadanlıq dəsti daxil edildikdə, onun hava xidmətlərinin həcmi bir neçə dəfə artırılaraq ilboyu fəaliyyət göstərən hava limanına çevrilir. Bir çox hava limanlarının maliyyələşdirilməsi, idarə edilməsi üsulu kökündən dəyişildikdən sonra kommersiya fəaliyyətləri diqqət mərkəzində saxlanılmağa başladı. Hava limanı sektoruna özəl kapitalın və yeni investorların cəlb edilməsi nəinki lazımı maliyyə resurslarını təmin etdi, həm də yeni qeyri-aviasiya biznes sahələrinin inkişafına səmərəliliyi artırmağa kömək edəcək yeni biliklər gətirdi. Aparılan modelləşdirmə investisiya proqramlarının formalaşdırılmasında və kapital qoyuluşu layihələrinin texniki-iqtisadi əsaslandırılmasında gələcək gəlirlərin axınının proqnozlaşdırılmasının təfərrüatlarına və etibarlılığını artırmağa, hava nəqliyyatının, o cümlədən aeroport komplekslərinin xüsusiyyətlərini tam nəzərə almağa imkan verir.

Hava limanlarının kommersiyalaşdırılması – Hava limanlarının liberallaşdırılması, özəlləşdirilməsi və kommersiyalaşdırılması ilə qeyri-aviasiya gəlirləri də mühüm gəlir mənbəyinə çevrilmiş və hava limanları bu gəlirləri artırmaq üçün ticarət fəaliyyətlərini artırmağa və fərqləndirməyə diqqət yetirmişdir. “Təcrübə göstərir ki, beynəlxalq hava limanları dövlət, bələdiyyə mülkiyyətində ola bilər, həmçinin qarışıq mülkiyyətdə də ola bilər. Beynəlxalq hava limanlarının mülkiyyəti məsələlərinə beynəlxalq hüquq təsir etmir, çünki onların qərarı dövlətlərin daxili səlahiyyətlərinə aid edilir ki, bu da öz milli qanunlarında milli hüquq sisteminin ənənələri və xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla edilir” [3, s. 8].

Tərcüməsi “ordu aparıram” kimi izah olunan innovasiyaların strategiyası prinsiplial olaraq yeni texnologiyaların yaradılmasının köməyi ilə rəqabət üstünlüklərinin əldə edilməsini nəzərdə tutaraq gəlirin əhəmiyyətli dərəcədə yüksəldilməsi və ya istehlakçıların yeni segmentini yaratmaq imkanı meydana çıxarır. “Biznesdə strateji idarəetməyə kompleks kimi yanaşılır və yalnız şirkətin uzunmüddətli inkişafını müəyyən edən strateji idarəetmə qərarları, xarici mühitin dəyişikliyinə sürətli münasibət göstərməsini təmin edən konkret hərəkətləri təyin edilir. Strateji manevr etmək ehtiyacının hədəflərə yenidən baxmaqla inkişafın ümumi istiqamətində düzəlişlər əsasında aparılması mühüm şərtidir” [4, s. 270].

Nəticə

Beləliklə, aviasiyanın inkişafı sayəsində aviaşirkətlər müəyyən edilmiş əsas məqsədə - vətəndaşların və ölkə iqtisadiyyatının hava nəqliyyatına ehtiyaclarını ödəməyə nail ola biləcəklər. Hava limanlarının alternativ modelləri də vardır ki, eyni zamanda paralel olaraq iki və ya üç model özündə ehtiva edə bilər. Məsələn, Heydər Əliyev Beynəlxalq hava limanı həm orta sinif və birinci sinif aviaşirkətlərə, həm aşağı büdcəli aviaşirkətlərə, həm də yük aviaşirkətlərinə müvafiq qaydada xidmət göstərir. Digər bir nümunə olaraq Parisdəki Şarl de Qoll hava limanını qeyd edə bilərik. Bu hava limanı da həm əsas mərkəz, həm də yük hava limanı modelində fəaliyyət göstərir. Bəzi hava limanları da vardır ki, öz terminallarının auditoriyasını fərqləndirir. Məlumdur ki, müasir zamanda müxtəlif terminallarda aşağı qiymətlə fəaliyyət göstərən aviaşirkətlərə xidmət edilmişdir. Frankfurtun Lufthansa hava limanı birinci sinif sərnişinlərə xidmət göstərmək üçün qurulan First class terminal olaraq nadir tətbiq edilən hava limanlarından biridir.

ƏDƏBİYYAT

1. B.V.İsmayılov. “Strateji menecment”. Dərs vəsaiti. Bakı, «Təhsil», 2018, 296 s.
2. Cumali Bozpinar. “Marx Öncəsi Emek Değer Teorisi: Genel Bir Bakış”. Politik Ekonomik Kuram 2020, Cilt 4(1), 72-93.
3. M.Y.Lebedova. “Ölkələrdə hüquqi vəziyyət və hava limanının idarəedilməsi” .
4. Niyazi Əlikram oğlu Həsənov. “Biznesin strateji idarə edilməsi”, Bakı, 2019, 645 s.

*Эльмир Сардар оглы Гулу-заде
заместитель директора Международного
Аэропорта Гейдар Алиев, преподаватель кафедры
менеджмента Национальной Авиационной Академии,
докторант Национальной Авиационной Академии*

Источники доходов аэропорта*Резюме*

Цель исследования – Как и во всех секторах, движение денежных средств в аэропортах имеет решающее значение для их финансового состояния. Сегодня компании, работающие в аэропортах – источниками финансирования являются государственные субсидии, кредиты коммерческих банков, банков развития и облигации. В связи с этим доходы аэропорта чрезвычайно важны с точки зрения устойчивости предприятия и как источник новых инвестиционных проектов.

Методология исследования – аэропорты способны создавать новые сферы бизнеса и деятельности в регионе, стране и даже городе, где они расположены, а также притягивать туда различные виды экономической деятельности, как магнит. Самый большой вклад, который аэропорт вносит в территорию, в которой он расположен, — это занятость, рост доходов и т. д., что известно как экономическая ценность. можно считать. В этом отношении наиболее важным вкладом аэропортов в экономику являются создаваемые ими рабочие места. Наиболее очевидной формой трудоустройства являются возможности трудоустройства, созданные в сфере деятельности аэропорта, и были использованы методы, связанные с системным и комплексным подходом к исследуемой проблеме.

Прикладная значимость исследования – полученные результаты могут быть использованы для решения теоретических и практических задач авиации путем регулирования влияния аэропорта на экономический рост.

Оригинальность и научная новизна исследования – как и во всех отраслях рассматриваемых в статье проблем, подчеркивается значение денежного потока в аэропортах для его финансового состояния. Вот источники финансирования компаний, работающих сегодня в аэропортах – государственные субсидии, кредиты коммерческих банков, банков развития и облигации. В связи с этим доходы аэропорта чрезвычайно важны для устойчивости предприятия и как источник новых инвестиционных проектов.

Постоянные финансовые инновации на рынке, новая методология оценки, процессы в налоговом законодательстве и новая методическая оценка, как теоретически, так и экспериментально, часто меняющиеся особенности отражают научную новизну исследования.

Ключевые слова: аэропорт, экономические отношения, авиационная отрасль, воздушные перевозки.

*Elmir Saradar Gulu-zadeh
Deputy Director of Heydar Aliyev International Airport,
The teacher at the Management chair of
The National Academy of Aviation,
The dissertation student of The
National Academy of Aviation*

Airport revenue sources

Summary

Purpose of the Study - As with all sectors, cash flow at airports is critical to their financial health. Today, companies operating at airports rely on government subsidies, loans from commercial banks, development banks and bonds as sources of financing. In this regard, airport revenues are extremely important from the point of view of the sustainability of the enterprise and as a source of new investment projects.

Research methodology - airports are capable of creating new areas of business and activity in the region, country and even city where they are located, as well as attracting various types of economic activity there, like a magnet. The biggest contribution that an airport makes to the area in which it is located is employment, increased income, etc., which is known as economic value. It could be considered. In this regard, the most important contribution of airports to the economy is the jobs they create. The most obvious form of employment is the employment opportunities created in the area of airport activities, and methods associated with a systematic and integrated approach to the problem under study were used.

The applied significance of the research - the results obtained can be used to solve theoretical and practical problems of aviation by regulating the impact of the airport on economic growth.

The originality and scientific novelty of the research - as in all areas of the problems discussed in the article, the importance of cash flow at airports for its financial condition is emphasized. Here are the sources of financing for companies operating at airports today - government subsidies, loans from commercial banks, development banks and bonds. In this regard, airport revenues are extremely important for the sustainability of the enterprise and as a source of new investment projects.

Constant financial innovations in the market, new assessment methodology, processes in tax legislation and new methodological assessment, both theoretically and experimentally, frequently changing features reflect the scientific novelty of the study.

Key words: *airport, economic relations, aviation sector, air transport.*